

Zróżnicowanie realizacji sybilantów dźwiękowo-palatalnych

w wymowie studentów Uniwersytetu Warszawskiego

Streszczenie

Przedmiotem rozprawy jest zróżnicowanie realizacji spółgłosek [ɛ], [z], [tɛ̃], [dʒ̃] w wymowie studentów Uniwersytetu Warszawskiego. Celem przeprowadzonych badań było określenie frekwencji oraz wyjaśnienie przyczyn modyfikowania cech fonetycznych sybilantów dźwiękowo-palatalnych przez studentów UW.

Badania były trzyetapowe i obejmowały ocenę wpływu uwarunkowań:

- 1) socjolingwistycznych
- 2) wewnątrzjęzykowych
- 3) indywidualnych (biologicznych)

na frekwencję występowania nieprawidłowości wymowy badanych spółgłosek. Pierwszy etap pracy stanowiło przesiewowe badanie artykulacji 770 studentów UW, połączone z przeprowadzeniem wśród badanych ankiety socjalnej zawierającej pytania o płeć, wiek, region pochodzenia, wielkość ośrodka pochodzenia, kierunek studiów, znajomość języków obcych oraz wykształcenie rodziców. Podczas badania artykulacji oceniano prawidłowość wymowy 20 kolejnych spółgłosek dźwiękowo-palatalnych w swobodnej wypowiedzi oraz 20 wybranych spółgłosek w tekście czytany. Następnie liczba zniekształconych sybilantów [ɛ], [z], [tɛ̃], [dʒ̃] zaobserwowana w wymowie badanego została zestawiona z jego danymi socjalnymi.

W drugiej części badań wzięło udział 60 osób (30 mężczyzn i 30 kobiet) z tendencją do nienormatywnej wymowy spółgłosek [ɛ], [z], [tɛ̃], [dʒ̃]. Badani odczytywali listę zdań z nagromadzeniem sybilantów dźwiękowo-palatalnych (lista zawierała łącznie 70 wystąpień tych dźwięków mowy). Przeanalizowano wpływ rodzaju głoski, kontekstu fonetycznego oraz miejsca w wyrazie i frazie na prawidłowość realizacji badanych spółgłosek.

Trzeci etap stanowiło szczegółowe badanie logopedyczne 30 studentów (15 kobiet i 15 mężczyzn) dobranych ze względu na nasilenie tendencji do zniekształcania spółgłosek [ɛ], [z], [tɛ], [dź]. Zbadano wpływ czynników anatomicznych, sprawności aparatu artykulacyjnego, prawidłowości przebiegu czynności prymarnych, sprawności realizacji połączeń głosek, percepcji i samoświadomości wymowy oraz poprawności artykulacji pozostałych głosek języka polskiego na realizację sybilantów dźwiękowo-palatalnych. Wyniki uzyskane podczas wszystkich etapów badania zakodowano i poddano analizie statystycznej.

Badanie ujawniło duże rozpowszechnienie tendencji do zniekształcania sybilantów [ɛ], [z], [tɛ], [dź] wśród studentów UW. W mowie spontanicznej 87% badanych odnotowano co najmniej jedną nieprawidłową realizację (na 20 wymówień), 21% spośród ogólnej liczby badanych spółgłosek oceniono jako nienormatywne. Nasilenie nieprawidłowości w wymowie poszczególnych studentów było jednak bardzo zróżnicowane, liczba zdeformowanych dźwięków wahała się od 1 do 18. Dużo mniej deformacji wystąpiło w tekście czytany (74% studentów z co najmniej jedną nieprawidłową realizacją [ɛ], [z], [tɛ], [dź] na 20 wymówień, 13% spośród ogólnej liczby sybilantów dźwiękowo-palatalnych wypowiedzianych nienormatywnie), co świadczy o zdolności większości badanych do częściowego kontrolowania realizacji. Analiza audytywna pozwoliła wyodrębnić trzy typy zaburzonej wymowy [ɛ], [z], [tɛ], [dź] – spółgłoski percepcyjnie zbliżone do spalatalizowanych sybilantów zębowych [sʲ], [zʲ], [tʲ], [dʲ], bliskie spalatalizowanym sybilantom dźwiękowym [ʃ], [ʒ], [tʃ], [dʒ] oraz realizacje silnie zdepalatalizowane, odsłuchowo niemal tożsame z [s], [z], [ts], [dz]. Dystrybucja poszczególnych wariantów była istotnie związana z płcią badanego – u kobiet dominował typ [sʲ], [zʲ], [tʲ], [dʲ], u mężczyzn [ʃ], [ʒ], [tʃ], [dʒ].

Analiza uwarunkowań socjolingwistycznych ujawniła istotną statystycznie zależność liczby zniekształconych sybilantów od płci, wieku, wielkości ośrodka pochodzenia oraz poziomu znajomości języków obcych badanych studentów. Kobiety wykazywały silniejszą tendencję do deformowania [ɛ], [z], [tɛ], [dź] niż mężczyźni. Studenci w wieku 18-24 lat popełniali więcej błędów niż starsi. Badani z dużych miast częściej prezentowali normatywną wymowę sybilantów dźwiękowo-palatalnych niż ci wywodzący się z mniejszych miejscowości. Osoby znające dobrze języki obce (zwłaszcza kilka języków lub język inny niż angielski) wykazywały mniej zniekształceń [ɛ], [z], [tɛ], [dź]. Wśród wewnątrzjęzykowych uwarunkowań częstotliwości zniekształceń istotne statystycznie okazały się: dźwięczność głoski (sybilanty bezdźwięczne były deformowane częściej), pozycja w wyrazie (zaburzeniom ulegały wyraźnie łatwiej spółgłoski w wygłosie) oraz sąsiedztwo

samogłoskowe (mniej zniekształconych sybilantów zanotowano przed samogłoskami wysokimi – [i], [u]). Badanie logopedyczne ujawniło silne oddziaływanie czynników biologicznych na prawidłowość wymowy [ɛ], [z], [tɛ̃], [dʒ̃]. Osoby z większą liczbą nieprawidłowości w budowie anatomicznej narządów mowy oraz obniżoną sprawnością aparatu artykulacyjnego popełniały istotnie więcej zniekształceń w wymowie badanych sybilantów.

Porównanie wyników trzech części przeprowadzonego badania wykazało, że modyfikowanie wymowy sybilantów dźwiękowo-palatalnych przez studentów UW ma wyraźne podłoże anatomiczno-funkcjonalne, jednak istotny wpływ na nasilenie tendencji do nienormatywnej realizacji [ɛ], [z], [tɛ̃], [dʒ̃] mają również czynniki społeczno-kulturowe (takie jak płeć, wiek, wielkość ośrodka pochodzenia czy sytuacja komunikacyjna).

Beata Cwikierska-Zajdel